

УДК [340.15:355](477)“191”

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА У ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Павло Едер

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: pavlo.eder@gmail.com
ORCID: 0009-0007-8727-4432*

Проаналізовано суспільно-політичні передумови організації українського війська в період відновлення національної державності на початку XX століття. Показано, що після подій Першої світової війни та на межі розпаду російської імперії українці здійснили чергову спробу відновлення національної державності. Зазначено, що з перших днів Української революції 1917–1921 років постало питання про організацію військових частин, складених з українців. Революційні процеси у росії в лютому 1917 року стали передумовою необхідності створення українських військових комітетів як виборних національних військових органів. В українських військових сформувався інтерес до національної державності щире бажання зі зброєю в руках захищати незалежність України. Зростання українського військового руху вимагало створення єдиного керівного центру. Такий центр сформувався у Києві. Провідна роль у ньому належала колишньому основоположникові Революційної української партії, поручикові М. Міхновському, який був активним ініціатором й організатором українського військового руху.

Зазначено, що в Києві 18–25 травня 1917 року відбувся Перший Всеукраїнський військовий з'їзд, який обрав Український генеральний військовий комітет на чолі з С. Петлюрою та прийняв рішення про створення української національної армії. Серед інших питань, які обговорювалися під час Військового з'їзду, заслуговують уваги питання війни, дисципліни, дезертирства, підтримання порядку в лавах армії. З'їзд вибрав зі свого складу Український генеральний військовий комітет із 18-ти осіб. У червні відбувся Другий з'їзд, що обрав Всеукраїнську раду військових депутатів у кількості 130 осіб, які ввійшли у повному складі до Центральної Ради. При Українській Центральній Раді була утворена спеціальна Військова колегія у справах українізації частин української армії.

Відзначено, що суттєвих успіхів у розбудові війська відіграв другий Всеукраїнський військовий з'їзд, на якому було затверджено Статут Українського генерального військового комітету. Відтак комітет мав складатися з десяти відділів: 1) агітаційно-освітнього й організаційного; 2) інспекторського; 3) мобілізаційного та військової комунікації; 4) канцелярії; 5) комендатури; 6) юристконсульського; 7) військових шкіл; 8) спеціальних служб; 9) санітарно-медичного; 10) військово-інженерного. Крім того, другий Всеукраїнський військовий з'їзд постановив, що накази УГВК є обов'язковими для всіх українських військових.

Обґрунтовано, що після проголошення Третьою Універсалу Центральної Ради увага до війська зросла, розпочаті раніше заходи з українізації військових частин у колишній імперській армії активізувалися. Генеральне секретарство військових справ оприлюднило розпорядження про подальшу українізацію Київського військового округу, призначило його командувачем полковника В. Павленка, а згодом – капітана Микола Шинкаря. Так, 29

листопада 1917 року було прийнято рішення утворити Український генеральний військовий штаб для координації дій всіх українських підрозділів на території України.

Наголошено, що в результаті Української революції, яка розпочалася у березні 1917 року, з-поміж іншого було задекларовано завдання створення українізованих військових підрозділів. Проте достатньої правової бази для творення українського війська не було закладено, а його формування мало спорадичний і аж ніяк не системний характер. Безумовним досягненням можна вважати створення Генерального секретаріату військових справ (військового міністерства), схвалення законопроектів про формування відділень «Вільного козацтва» та народного війська (народної міліції). Війна з більшовицькою росією засвідчила недостатність таких кроків Центральної Ради. Загалом ситуація навколо розбудови українського війська на початковому етапі революції, зокрема нерозуміння частиною політичних еліт важливості в найкоротші терміни сформувати ефективну національну армію, є повчальною в умовах сьогодення.

Ключові слова: військо, військові органи, державність, правове регулювання, Україна.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2023.77.027>

Постановка проблеми. У сучасних умовах війни росії проти України одним з пріоритетних напрямів державної політики є зміцнення Збройних сил України, на які відповідно до Конституції України покладено завдання з оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Збройні сили України забезпечують стримування збройної агресії проти України та відсіч їй, охорону повітряного простору держави та підводного простору в межах територіального моря України, а також беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом.

Сьогодні значний науковий інтерес викликає ґрунтовне й комплексне історико-правове дослідження становлення і розвитку українського війська в період відновлення національної державності на початку ХХ століття.

Історико-правові аспекти становлення і розвитку українського війська в період відновлення національної державності на початку ХХ століття матимуть безперечно велике пізнавальне, історико-теоретичне та практичне значення. Дослідження в історико-правовому контексті дає змогу насамперед заповнити прогалини в історико-юридичному знанні про еволюцію українського війська і на цій основі досягти головної мети – створення неупередженої об'єктивної концепції розвитку Збройних сил в сучасній Україні.

Метою статті є історико-правовий аналіз становлення і розвитку українського війська в період відновлення національної державності на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Піднесення українського національного руху, люднева революція та послаблення російської імперії стали причинами Української революції, яка розпочалася навесні 1917 року. За словами громадського діяча того часу Ісака Мазепа «революція на Україні вибухла в умовах надзвичайно несприятливих для вільного та незалежного від російського впливів розвитку українських визвольних змагань. Двохсотлітня московська неволя скалічила український народ: знищила його нормальну соціальну будову, підпорядкувала широкі українські маси культурним, господарським і політичним впливам російського суспільства, створила з українського народу сиру етнографічну масу несвідомих і неорганізованих робітників і селян» [1, с. 7].

Проте революція все ж таки призвела до активізації національно-культурницьких прагнень наддніпрянських українців: повсюдно виникали культурно-освітні

товариства, читальні, бібліотеки тощо. Політичні партії та громадські організації зніщували створення у березні 1917 року представницького органу влади – Української Центральної Ради, котру очолив знаний науковець, історик Михайло Грушевський. Перед Центральною Радою постало завдання досягти автономії для українських земель, а згодом і створити незалежну державу [2, с. 205–256]. І в першому, і в другому випадках важливу роль мало відіграти формування українського війська. Проте такі ініціативи не завжди знаходили абсолютну підтримку в тодішніх політичних елітах.

Лютнева революція застала в рядах російської імперської армії велику кількість молодих українців (щонайменше 4 млн осіб [3]), які почали проявляти волю до самоорганізації на національному ґрунті. Іван Крип'якевич з цього приводу відзначав: «Військовий український рух виявив себе стихійно в парі з усім українським відродженням. Вояцька маса в численних постановах і резолюціях ставила домагання, щоб усі військові частини, які стояли на Україні, набирали з українців, та щоб українські відділи з-поза української території негайно перевести на Україну... Військові віча, маніфестації та свята, що відбувалися по різних стоянках на фронті та гарнізонах розбуджували та підсилювали національну свідомість солдатів-українців» [4, с. 358].

З перших днів Української революції 1917–1921 років постало питання про організацію військових частин, складених з українців. Як констатував генерал Михайло Омелянович-Павленко, настала «данина моментові – вимога творення двох армій: дієвої і територіальної» [5, с. 12]. Найактивнішими були представники старшинства, мобілізовані на початку Першої світової війни з вчителів, студентів та кооператорів. У Києві зібралося бл. 3 тис. солдатів українського походження, які заявили, що повернуться на фронт лише як окрема українська частина [6, с. 6]. Українським домаганням протистояли російські старшини та солдати, котрі закликали не руйнувати «єдиний революційний фронт» і дедалі частіше вбачали в діях українців сепаратистські устремління [7, с. 358].

На початку революції на території України існувало два військових округи – Київський та Одеський. Їх очолювали призначені у свій час царем командувачі, при кожному з яких існувала військово-окружна рада, окружний штаб, окружне управління й інспектор польових інженерних військ. Окремий Київський військовий округ (Київська, Подільська, Волинська губернії) був утворений 1862 року під час військової реформи в російській імперії. У зв'язку з ліквідацією Харківського військового округу, 1888 року до його складу увійшли території Харківської, Чернігівської, Полтавської та Курської губерній. Уже на початку революції, у квітні 1917 року. Полтавську і Курську губернії включено до складу Московського військового округу. Попри територіальне урізання підвідомчої території, саме Київський військовий округ відзначився найвищими темпами українізації армії. З-поміж багатьох покладених на нього завдань, штаб округу займався питаннями мобілізації, передислокацією військ і військовим судочинством [8, с. 172].

Так, 9 березня 1917 року Українська Центральна Рада виступила з відозвою до українського народу, в якій наголосила: «Народе Український! Впали вікові пута. Прийшла воля всьому пригніченому людові, всім поневоленим націям Росії. Настав час і Твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя, після більш як двохсотлітнього сну... Ми закликаємо спокійно, але рішуче домагатися від нового уряду всіх прав, які тобі природно належать, і які Ти повинен мати. Великий Народе, сам хазяїн на Українській землі... Тільки згуртувавшись, можна добре пізнати всі свої потреби, рішуче за них заявити і створити кращу долю на своїй Землі» [9].

Прямої згадки про військове будівництво в зазначеній відозві не було, хоча фраза «бути хазяїном на своїй землі» без власного війська не могла бути реалізована в принципі. Вже 11 березня на вічі в Києві було обране Тимчасове військове бюро з семи осіб. День по тому воно створило Український військовий організаційний комітет, завданням якого стала організація українських військових частин [10, с. 358]. Комітет очолив начальник київської резервної команди полковник П. Глинський. З ініціативи представників київського гарнізону 16 березня 1917 року виникла українська військова громадська організація Товариство імені Павла Полуботка (Український військовий клуб імені гетьмана П. Полуботка) [11, с. 264]. Статут товариства, мета якого полягала у творенні українського війська, розробив юрист, самостійник Микола Міхновський (очолив раду товариства). Згодом товариство створило свої філії у більшості українських регіонів.

Невдовзі за ініціативою Українського військового клубу ім. гетьмана П. Полуботка з неформованої до кінця армійської частини Чернігова, яку перевели на Київський розподільний пункт, і яка відмовлялася їхати на фронт, створено окрему українську військову частину, якій присвоїли ім'я гетьмана П. Полуботка. У листі сотника Василя Павленка до Іллі Шрага від 27 березня 1917 року знаходимо таке обґрунтування: «Зважаючи на загрожуючу від зовнішніх ворогів небезпеку і ідучи на зустріч закликові Тимчасового уряду скупчити всі сили нації і Армії, ухвалив я, незалежно від існуючої регулярної Армії закласти з вільних людей самостійну сотню в Чернігові» (на окрему увагу заслуговує підпис В. Павленка, а саме «Військовий Сотник Самостійного Війська України»)[12].

Одним з ініціаторів українського військового руху виступав поручник М. Міхновський. Він, як і багато військових лідерів сповідували самостійницькі погляди на майбутнє України, в чому заходили в суперечність з поглядами керівників Центральної Ради. Так, один із лідерів Української революції, у майбутньому голова уряду – Генерального секретаріату – Володимир Винниченко повторював, що «не своєї армії нам, соціал-демократам, треба, а знищення всяких постійних армій» [13, с. 265]. Звісно, таку думку поділяли не всі. Отож 22 березня 1917 року відбулися перші збори українських старшин та солдатів київської залоги. Власне це зібрання прийняло рішення звернутися до російського Тимчасового уряду з вимогою автономії і закликали вважати себе Тимчасовою українською військовою радою – аж доки не постане українська верховна військова установа (наприклад, міністерство) [14, с. 359]. Важливо відзначити, що російське командування вважало українізацію такою, що руйнує порядок в армії й спонукає до невиконання наказів (це у своїх спогадах, зокрема, підтверджує Володимир Кедровський, полковник армії УНР) [15, с. 3].

Так, 15 квітня 1917 року Центральна Рада ухвалила резолюцію, в якій до певної міри визнала, що українізація війська відбувається стихійно: «Щодо 3000 солдатів, які припадком, без усякої агітації з боку українських організацій, через недбалість воєнних властей зібралися в Києві і за прикладом польських легіонів домагаються формування їх в український полк, Центральна рада не бачить іншого виходу, як сформувати з них український полк і задовольнити їх бажання вийти негайно на фронт в виді української військової одиниці. Інакше сей стихійний рух, не направлений в відповідному напрямі, може викликати заколот в тилу і на фронті і тим пошкодити справі оборони і укріплення нового ладу» [16]. Того ж дня Центральна рада постановила: «Стоячи на принципі українізації всього життя на Україні і уважаючи українізацію війська невіддільною частиною сеї програми, Центральна Рада підтримує далі постанови Комітету з 15 квітня про формування з

запасних тилових частей нових українських частей і про потребу вилучення українців військових в українські військові часті. Всіх товаришів українців військових Центральна Рада закликає, аби, в інтересах забезпечення волі і демократії і української свободи, сповняли свої військові обов'язки вірно і непохитно, згідно з розпорядженнями своїх військових властей, а товаришів салдатів, які зібралися в Києві, закликає, аби, по виділенню з них кадру для формування першого українського охоче-комонного полку, поступили відповідно до сього заклику»[17].

У подальшому Центральна Рада пристала на пропозицію Українського військового генерального комітету про те, щоби при кожній з 15-ти дивізій, які підлягали українізації, було призначено по одному комісарові. Саме такі комісари були покликані стежити за перебігом українізації й періодично інформувати про цей процес київську владу. Військовий комітет пропонував, аби такими комісарами виступали члени його комітету і Всеукраїнської ради військових депутатів [18, с. 351]. Не менш важливою є постанова про те, що «Українська Центральна Рада має сформувати в своїм складі Військову Раду, складену з виборних на майбутньому військовому з'їзді членів, а також з членів Української Центральної Ради. До того часу військовими справами має завідувати військова Комісія при Центральній Раді, доповнена з складу військових організацій міста Києва» [19].

З ініціативи Українського військового клубу у квітні 1917 року зібрання бл. п'яти тисяч солдат українського походження у Києві виступили з бажанням організувати український піший полк імені Богдана Хмельницького. Першим командиром полку було обрано штабс-капітана Д. Путника-Гребенюка. На вище згаданому засіданні Центральна Рада підтримала цю пропозицію. Тому під керівництвом підполковника Юрія Капкана був сформований Перший український козацький полк ім. Б. Хмельницького у складі трохи більше трьох тисяч вояків. Тож самочинно організований І-й Український полк ім. Богдана Хмельницького був визнаний регулярною частиною [20, с. 361]. У рішенні Першого військового з'їзду наголошувалося: «Першому Українському Полкові, який формується в Києві, затвердити назву: «Перший Український Козацький імені Богдана Хмельницького Полк» і всіх солдатів і офіцерів, вписаних до цього полку кількістю 3400 вважати прийнятими в цей полк»[21].

При Українській Центральній Раді була утворена спеціальна Військова колегія у справах українізації частин української армії. Наприкінці весни 1917 року у військових частинах Петроградського, Московського, Київського та Одеського військових округів налічувалося понад тисячу організацій солдат-українців. Найактивніше українізація зачепила Київський військовий округ [22, с. 8]. Якщо ж аналізувати по фронтах, то найбільше український рух охопив Південно-Західний фронт, меншою мірою Північний, Західний та Румунський fronti. Практично повсюди, де у війську були українці відбувалися військові з'їзди, виникали фронтові українські ради й комітети [23, с. 6].

Як відомо, за підтримки Центральної Ради 5–8 травня 1917 року у Києві відбувся Перший Всеукраїнський військовий з'їзд. На ньому були присутні бл. 900 делегатів – представників українських груп й організацій усіх фронтів, Чорноморського і Балтійського флотів (загалом представляли інтереси близько 1,5 млн солдат-українців), котрі підтримали національно-політичні домагання Української Центральної Ради, зокрема щодо автономії [24]. Серед інших питань, які обговорювалися під час Військового з'їзду заслуговують уваги питання війни, дисципліни, дезертирства, підтримання порядку в лавах армії. Зокрема, в резолюції з'їзду йшлося: «З'їзд висловлює певність, що під своїм національним прапором, під

проводом своїх рідних по крові і по духу офіцерів, за свої народні ідеали українські солдати підуть в бій всі, як один, а хто не піде – проти таких зрадників народу ми вживемо всіх засобів боротьби і доб'ємось що, дезертирів в народній українській армії не буде. Одночасно з тим, як другорядні засобами вважаєм необхідним: 1) щоб само село боролось з дезертирами та не покривало їх, 2) щоб солдати з фронту писали в цій справі листи до дому, 3) полкові Ради, а також військові з'їзди повинні видавати відповідні відозви і 4) тягти до суду тих, хто покриває дезертирів» [25]. У контексті цього рішення варто відзначити той момент, що тодішнє кримінальне право розділяло як самостійні категорії злочини проти держави, громадського порядку (наприклад, заколот), а також злочини проти порядку управління (зрада, образа керівництва держави; останнє меншою мірою). Утім, межі між цими категоріями злочинів були доволі розмитими і часто трактувалися як щось однотипне [26, с. 12]. Зауважимо, що в період Української революції мали місце правопорушення, які прямо і непрямо створювали перешкоди для діяльності державної влади, фактично були проявом непокори їй. У той час продовжувала діяти постанова російського Тимчасового уряду від 6 липня 1917 року, що передбачала ув'язнення до трьох років за публічні заклики до вбивства, грабежів, погромів та іншого насильства [27, с. 8].

З'їзд вибрав зі свого складу Український генеральний військовий комітет із 18-ти осіб (із знакових на той час осіб до нього увійшли підполковники Віктор Павленко та Олександр Пилькевич). Головою комітету був обраний Симон Петлюра, секретарем Василь Потішко. Президію складала, крім голови і секретаря, ще троє осіб – О. Пилькевич, Степан Письменний, Михайло Полоз (Полозов). Прикро, однак, визнати, що в резолюції про створення комітету зазначалося, що він «має відати військовими справами і працювати в тісному контакті з російським генеральним штабом»[28].

Отож 5–10 червня 1917 року у Києві відбувся Другий Всеукраїнський військовий з'їзд, який зібрав 2 300 делегатів. З'їзд був скликаний всупереч забороні російського міністра Олександра Керенського, який називав його «несвоєчасним» [29, с. 9]. Український військовий з'їзд був вороже налаштований до Тимчасового уряду Росії через зволікання з наданням автономії Україні. Учасники зборів заслухали доповіді членів Українського генерального військового комітету (УГВК), подискутували питання про землю, освіту. Другий всеукраїнський військовий з'їзд вибрав зі свого складу Всеукраїнську раду військових депутатів у кількості 130 осіб. Вони увійшли до складу Центральної Ради як представники українських військових. На Другому Всеукраїнському з'їзді було доручено УГВК розробити детальний план українізації війська й розпочати його втілювати у життя [30, с. 109]. На з'їзді було дообрано десять нових членів Українського генерального військового комітету, серед яких були генерал Лука Кондратович, полковник Олександр Жуковський, підполковник Олександр Сливинський[31,с.364]. Також на з'їзді було урочисто проголошено Перший Універсал.

Першим Універсалом Центральна Рада проголосила автономію українських земель: «Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй Землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають – вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сейм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські Збори» [32]. Сутнісний зміст ухваленого документа містився у фразі «однині самі будемо творити наше життя». У частині правового забезпечення

функціонування управлінського механізму було зазначено, що «ніхто краще нас не може знати, чого нам треба і які закони для нас кращі» [33].

Другий Всеукраїнський військовий з'їзд затвердив Статут Українського генерального військового комітету. Відтак комітет мав складатися з десяти відділів: 1) агітаційно-освітнього й організаційного; 2) інспекторського; 3) мобілізаційного та військової комунікації; 4) канцелярії; 5) комендатури; 6) юристконсульського; 7) військових шкіл; 8) спеціальних служб; 9) санітарно-медичного; 10) військово-інженерного. Крім того, Другий Всеукраїнський військовий з'їзд постановив, що накази УГВК є обов'язковими для всіх українських військових [34]. Як згадував полковник Володимир Кедровський, «російська влада вважала членів Генерального Комітету дезертирами з російської армії, тому жодного утримання з російських державних коштів, як то було для членів загально-російських організацій, вони не отримували» [35, с. 156].

Після ухвалення Першого Універсалу було створено уряд – Генеральний секретаріат, котрий очолив письменник Володимир Винниченко, а секретарем військових справ (міністром) був призначений Симон Петлюра. У будівництві армії задекларовано дотримуватися рішень військових з'їздів. Військовий генеральний комітет мав бути представлений в Центральній Раді 27 делегатами.

Питання підпорядкування військових формацій заново постало влітку 1917 року в ситуації відмови українського керівництва від курсу на автономію. На нараді 22 червня член Української ради військових депутатів Кость Вротновський-Сивошাপка бідкався, що на перемовинах з представниками полку ім. Б. Хмельницького «промови тт. Петлюри, Винниченка та інших членів делегації не мали впливу на слухачів, зустрічались ними холодно», а їхній представник заявив, що полуботківці «будуть коритись ЦУР, коли її постанови будуть добрими» [36, с. 111]. Цікаво, що порушення дисципліни й відмову коритись Центральній Раді окремі її представники вбачали у тому, що полуботківці «босі, голі, 4 дні не дістають їжі, валяються слабі. Бо інакше, як і патріоти вони не були, але коли чоловік голодний, то трудно сподіватись від нього добрих і розумних вчинків» [37, с. 111]. Представник 2-го полку Осадчий, натомість, мав своє пояснення ситуації: «Ми прийшли прохати УЦР, щоб вона віднеслася до нас прихильно, ми хочемо боронити нашу Україну... Ми... без офіцерів, без організації, котра єсть необходимою... Про нас наговорили бозна-чого, ми ж люди, як всі» [38, с. 113]. Попри визнання в необхідності підтримати українських солдатів, С. Петлюра твердо стояв на засадах того, що «наші прикази – закон для організованого війська» і «ми прислухаємось до всіх голосів, але голос окремої групи не єсть для нас закон» [39, с. 114]. Як підсумок, Центральна Рада спромоглася «закликати товаришів солдатів, що мешкають в Грушках (місце дислокації полуботківців), до національної, громадської дисципліни» [40, с. 115].

Питання українізації армії не зникало з порядку денного. У телеграмах-вітаннях на адресу Національного з'їзду у квітні 1917 року висловлювалася віра в «ділі заснування Українського війська» [41]. Власне з цих телеграм можемо довідатися про існування українських військових гуртків навіть у Керчі [42]. У липні 1917 року командувач Південно-Західним фронтом Лавр Корнілов видав наказ про українізацію 34 армійського корпусу (складався з двох дивізій) під командуванням генерала Павла Скоропадського. Корпус формувався в Меджибіжі і до його складу увійшли Перший київський полк ім. Б. Хмельницького, Полтавський полк ім. гетьмана Сагайдачного, піхотний полк, Стародубський полк ім. гетьмана Скоропадського, Чернігівський полк ім. гетьмана Полуботка. Аби не налаштувати проти

себе українських солдатів російське командування не надто противилось українізації, будучи певним, що все це формальність [43, с. 365].

Так, 20 жовтня – 1 листопада 1917 року у Києві відбувався Третій Всеукраїнський військовий з'їзд, в роботі якого взяло участь бл. 1 тис. делегатів. Зібрання підтримало діяльність Центральної Ради і закликала проголосити Українську Демократичну Республіку в етнографічних кордонах України. Крім того, учасники з'їзду вкотре наполягали на подальшій українізації армії і творення українських частин [44, с. 367]. Тоді ж створено Українську морську раду у складі 20-ти осіб (очолив Володимир Лотоцький), котра була покликана займатися українізацією на Чорноморському і Балтійському флотах. Дещо пізніше був ухвалений Закон про перевід української флоту на вільний найм, згідно з яким примусова служба на флоті скасовувалася [45].

Після більшовицького перевороту в Петрограді 25 жовтня (7 листопада) 1917 року Центральна Рада ухвалила Третій Універсал, мотивуючи це тим, що «центрального правительства нема, і по державі шириться безвластя, безлад і руїна». Отож, була проголошена Українська Народна Республіка «не відділяючись від республіки російської». Заразом, це був важливий крок на шляху державотворення, оскільки вирішено, що до скликання Установчих зборів «вся власть творити лад на землях наших, давати закони і правити належить нам, Українській Центральній Раді і нашому правительству – Генеральному секретаріатові Україні» [46, с. 398–400]. Територією УНР визнавалися землі заселені українцями, а саме Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Включення до складу УНР частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини і суміжних територій, «де більшість українська» мало вирішуватися «по згоді організованої волі народів» [47, с. 400].

На території УНР, згідно з Третім Універсалом, гарантувалися всі свободи, здобуті в результаті революції – свобода слова, друку, віри, зібрань, союзів (спілок), страйків, недоторканості особи і помешкання, права спілкуватися «місцевими мовами в зносинах з усіма установами». Третій Універсал, крім соціальної складової (восьмигодинний робочий день, земельне питання), передбачав й окремі зміни у сфері судочинства. Передусім скасовувалася смертна кара, ув'язненим й затриманим за політичні виступи, вчинені до дати ухвалення Універсалу, – засудженим і незасудженим – оголошувалася повна амністія. Універсал проголошував «справедливий, відповідний духові народу» суд. З цією метою законодавець доручав Генеральному секретарству судових справ «зробити всі заходи до упорядкування судівництва і привести до згоди з правними поняттями народу» [48, с. 400]. Видання актів про амністію, якими звільнялись від покарання особи, засуджені за злочини проти держави судами попереднього політичного режиму, в революційний період були типовими у європейській практиці [49, с. 14].

Після проголошення Третього Універсалу увага до війська зросла, розпочати раніше заходи з українізації військових частин у колишній імперській армії активізувалися [50, с. 5]. Генеральне секретарство військових справ оприлюднило розпорядження про подальшу українізацію Київського військового округу, призначило його командувачем полковника В. Павленка, а згодом – капітана Миколу Шинкаря [51]. Так, 29 листопада 1917 року було прийнято рішення утворити Український генеральний військовий штаб для координації дій всіх українських підрозділів на території України. Зокрема, штаб був покликаний переводити українізовані полки в Україну з інших фронтів для творення національного війська на територіальних засадах. Очільником штабу був призначений генерал-майор

Борис Бобровський. У рамках цих заходів з українців Київського гарнізону сформувався георгіївський полк ім. полковника Богуна. Цей полк увійшов до складу Першої гвардійської Сердюцької дивізії, яка формувалася в українській столиці. Згодом цей полк був перейменований у 4-й Запорізький полк ім. Івана Богуна.

Отож 25 листопада 1917 року Генеральний секретар військових справ С. Петлюра видав наказ такого змісту: «...Приказую всім українським військовим частям, що перебувають у військових округах Петрограду, Москви, Казані, в Петрограді, петроградському українському революційному штабі, в Москві й Казані, українським військовим радам – упорядкуватися після закону екстериторіяльності. По повітових радах мається покищо вибирати комісарів і їх назвища предложити негайно Секретаріатові до затвердження. Комісари для військових справ мають зі мною порозумітися» [52].

Тому 22 листопада 1917 року Український генеральний військовий комітет перетворено на Генеральний секретаріат військових справ (з 22 січня 1918 року – Військове міністерство УНР). Тоді ж, у листопаді, було створено Український генеральний військовий штаб. 22 грудня 1917 р. створено Український генеральний секретаріат морських справ (з 22 січня 1918 року – Міністерство морських справ УНР). У контексті реформування уряду доцільно розглядати і зміни в секретаріаті судових справ, який саме тоді очолював М. Ткаченко [53, с. 11–19].

З наближенням російської агресії, зокрема після більшовицького ультиматуму в грудні 1917 року, Центральна Рада ініціювала певні кроки в напрямі розбудови українського війська. Одне із завдань полягало в наведенні порядку у військах, де системну дестабілізуючу роботу проводили російські більшовики [54, с. 2–3]. Відтак Генеральний секретаріат декларував видати розпорядок про реорганізацію армії на демократичних засадах й рішуче «боротися з усякою анархією та бешкетами» [55, с. 501]. У грудні 1917 року С. Петлюра сформував Гайдамацький Кіш Слобідської України, залишаючись до весни наступного року його командиром. Кіш складався з двох куренів – чорних і червоних гайдамаків, кінної сотні та гарматного дивізіону. Вояки цього Коша відзначилися у битві за Київ і під час штурму столичного арсеналу. В березні 1918 року Гайдамацький Кіш Слобідської України був включений до складу Запорозького корпусу як Третій гайдамацький піхотний полк (команд. полк. В. Сікевич). Тоді ж до складу Запорозького корпусу увійшов Гайдамацький кінний полк ім. К. Гордієнка. Він був створений наприкінці 1917 року із солдатів-українців Туркестанської дивізії під проводом полковника Всеволода Петріва і його вояки брали участь в боях з більшовиками в районі Києва. Полк став першою регулярно кінною частиною української армії [56, с. 336]. Під час більшовицького наступу на УНР в грудні 1917 – січні 1918 році було сформовано ряд добровольчих утворень, на зразок Гайдамацького Коша Слобідської України чи Запорозької дивізії генерала Зураба Натієва (осетин за походженням).

Центральна Рада була зацікавлена у збереженні боєздатності і порядку на Південно-Західному і Румунському фронтах, війська яких фактично прикривали українську територію. Важливою подією стало визнання командуванням цих фронтів влади Центральної Ради. 11 грудня 1917 року підконтрольні їй війська встановили контроль над штабами цих фронтів (зокрема, в Бердичеві). Центральна Рада ухвалила рішення про створення з цих двох фронтів єдиного – Українського фронту під командуванням генерала Дмитра Щербачова. Паралельно розпочалася боротьба з більшовицькими агітаторами, які прагнули підпорядкувати частини згаданих фронтів новому російському уряду, який прийшов до влади внаслідок антидержавного перевороту [57, с. 5]. Притаманним прикладом протиборства стала

ситуація в Одесі на початку грудня 1917 року, коли в результаті справжніх боїв українцям вдалося встановити контроль над штабом Одеської військової округи.

Наприкінці 1917 року військовий секретар Олександр Жуковський констатував, що цілісного, організованого війська в УНР так і не створено. Відтак Центральна Рада 26 грудня 1917 року доручила Генеральному секретарству військових справ приступити до організації добровольчої армії на платних засадах (відповідник контрактної армії) [58, с. 69]. Дещо пізніше було вирішено формувати «українську міліційну армію» й гайдамацькі корпуси.

Законопроект про добровольчу армію (вживався також термін «волонтерська») було винесено на розгляд Центральної Ради 3 січня 1918 року. Його представляв соціал-демократ Галаган. У проєкті, зокрема, йшлося: «Для оборони рідного краю від зовнішнього нападу заводиться на Україні народне військо. Для цього Генеральному секретарству військових справ доручається негайно виробити закон про народну міліцію, але до остаточного вироблення цього закону Генеральне секретарство військових справ повинно негайно приступити до організації й набору кадрів інструкторів, які мають стати до роботи по заведенню народної міліції в Українській Народній Республіці. Для військової підготовки інструктори об'єднуються в окремі військові частини: сотні, курені, полки, дивізії, корпуси і ін. Кадри інструкторів (від 19 років) організуються по територіальному принципу...» [59, с. 170]. Що цікаво, Генеральному секретарству військових справ доручалося приступити до демобілізації чинної армії, після проведення демобілізації регулярну армію ліквідувати. Завдання охорони УНР перекидалося на кадрові корпуси. На таку реорганізацію армії виділили 400 млн крб [60, с. 88–89]

Військовий міністр Микола Порш (змінив на цій посаді С. Петлюру) пояснював озвучені заходи тим, що «фактично армія вступила в стадію стихійної демобілізації. Солдати розбігаються. Майно гине. Штаби, ради, комітети – безсилі боротись з цим... Люди тікають з фронту юрбами... Треба рятувати армію, що і має на меті зробити цей законопроект» [61, с. 89]. Центральна Рада ухвалила запропонований законопроект з дрібними поправками. Відносно ж демобілізації, то 1 січня 1918 року при Генеральному секретарстві військових справ був створений Комітет з демобілізації армії. Передбачалося, що організована демобілізація зменшить суспільну напругу і правопорушення, які вчинялися солдатами. Згідно з розпорядженням начальника штабу головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту передбачалося залишити на службі лише військовослужбовців 1914–1917 років призову, а з військових частин тільки ті, що були створені до початку Першої світової війни. Суспільного спокою не добавила демобілізація особового складу «Вільного козацтва», що відбувалася згідно з наказом військового міністра О. Жуковського від 5 квітня 1918 року. Загалом, за словами І. Мазепи «створити з «Вільного Козацтва» тої сили, яка б могла надати інший хід українським визвольним змаганням» не вдалося і вину в цьому покладали на організаторів [62, с. 30].

Що у підсумку передбачав ухвалений закон? Отже, в УНР утворювалося «народне військо» («народна міліція») [63, с. 1–2]; військові частини склалися з сотень, куренів, полків, дивізій, корпусів тощо, інструктори набиралися на умовах вільного найму на певний строк з платнею у 100 крб. на місяць; за порушення договору (по суті, контракту) передбачалася кримінальна відповідальність, але яка саме не уточнювалося; утворювалися три корпуси, відповідно до трьох округ – Київської, (Київщина, Поділля, Волинь), Харківської (Харківщина, Чернігівщина, Полтавщина) і Одеської (Херсонщина, Катеринославщина й Таврія) [64, с. 88–89].

Навіть у Четвертому Універсалі Української Центральної Ради в січні 1918 року складно відстежити бажання влади розбудувати українську армію, оскільки в документі йшлося: «З тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо відпускати вояків, після підтвердження мирних переговорів – розпустити армію зовсім, а потім замість постійної армії завести народню міліцію, щоб військо наше служило охороні робочого народу, а не бажанням пануючих верств» [65]. Водночас в Універсалі йшлося і про складну криміногенну ситуацію: «по краю розплодились юрби грабійників і злодіїв, особливо, коли з фронту посунуло військо, зчинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій землі» [66]. Підтвердження таких явищ знаходимо і в спогадах І. Мазепи: «Не було ні послуху, ні порядку. Тепер большевицька пропаганда неначе та пощесть остаточно руйнувала одну військову частину за другою. Майже всі військові формування, що залишились від попередньої влади або повстали внаслідок т.зв. «українізації» армії, перестали бути боєздатні. Українські частини були заражені тим самим розкладом, що запанував тоді в цілій російській армії. Все розбігалось і розкладалося. А те, що залишалось, надавалось більше для різних маніфестацій та парадів, а не для боротьби з ворогами України» [67, с. 37].

Чому виникла вказана ситуація? Значною мірою через недалекоглядність тодішніх політичних діячів. На думку М. Шаповала, «військо, що складалося з селян, робітників, трудової інтелігенції, виступило проти режиму і скинуло його, а тому помилкою було затримувати військо під проводом оборонців старого режиму. Хіба неясно, що російський генералітет був під політичною дисципліною кляс, проти котрих повстал революція?... Залишення старого командного складу було провокуванням маси до порушення і військово-технічної дисципліни... Воєнна і військова політика була причиною перемоги большевизму» [68, с. 16].

Лише після звільнення України від російських більшовиків за допомогою німецьких та австро-угорських військ намітилися дієві кроки в напрямі розбудов української армії. На нових засадах було організоване Військове міністерство, зорганізувалися його відділи управління на місцях, технічний апарат в губерніях і повітах. Для підготовки офіцерського складу створена інструкторська школа. Після весняно-польових робіт 1918 року планувалося вже мати армію, чисельністю 600 тис. солдат. Термін служби не був визначений, проте Центральна Рада наголошувала на демократичному принципі формування українського війська. Що ж до військової юстиції, то йшлося, що «військові підлягатимуть воєнному суду тільки за вчинки, порушення дисципліни і військового уставу» [69, с. 207].

Так, 29 квітня 1918 року Центральна Рада підготувала проєкт Конституції УНР, у статті 1 якої йшлося: «Відновивши своє державне право, яко Українська Народна Республіка, Україна для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною» [70, с. 331]. Другий розділ Конституції містив перелік прав громадян, з-поміж яких те, що «громадянин Української Народної Республіки і ніхто інший на території її не може бути покараний смертю, ані відданий яким-небудь карам по тілу, або іншим актам, які понижують людську гідність, ані підписати конфіскації майна як карі» [71, с. 333]. Військового будівництва стосувалася стаття 46: «Громадяни України не можуть бути покликані до обов'язкової військової або міліційної служби інакше, як постановою Всенародних зборів України» [72, с. 333]. Більше уваги в проєкті основного закону війську приділено не було. Зрештою, Конституція залишилася не реалізованою, позаяк 29 квітня 1918 року відбувся державний переворот, у

результаті якого за підтримки німецького війська до влади прийшов гетьман Павло Скоропадський.

Висновки. В результаті Української революції, яка розпочалася у березні 1917 року, з-поміж іншого було задекларовано завдання створення українізованих військових підрозділів. Проте достатньої правової бази для творення українського війська не було закладено, а його формування мало спорадичний і аж ніяк не системний характер. Безумовним досягненням можна вважати створення Генерального секретаріату військових справ (військового міністерства), схвалення законопроектів про формування відділень «Вільного козацтва» та народного війська (народної міліції). Війна з більшовицькою росією засвідчила недостатність таких кроків Центральної Ради. Загалом ситуація навколо розбудови українського війська на початковому етапі революції, зокрема нерозуміння частиною політичних еліт важливості в найкоротші терміни сформувати ефективну національну армію, є повчальною в умовах сьогодення.

Список використаних джерел

1. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1942. С. 7. (212 с.).
2. Єфіменко Г. Східний кордон. *Народження країни. Від краю до держави. Назва, символіка, територія і кордони України* / упоряд. К. Галушко. Харків: КСД, 2016. С. 206. (С. 205–256; 352 с.)
3. Кравчук М. Розбудова Української держави та її збройних сил у 1917–1920 роках: історико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. Доступно 3 жовтня 2023 року. URL : http://lsei.org.ua/6_2016/5.pdf
4. Крип'якевич І. Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 358. (832 с. + додатки)
5. Омелянович-Павленко М. Еволюція в формуванні військової еліти. Українське воєнно-наукове товариство, 1931. С. 12. (40 с.)
6. Феденко П. Історія революції (1917–1921). І Центральна Рада. Б.м.в. С. 6. (30 с.)
7. Крип'якевич І. Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 358.
8. Штаб Київського військового округу, м. Київ. Державний архів Київської області: Документи Української революційної доби 1917–1921 рр. у Державному архіві Київської області: тематичний путівник по фондах. Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. С. 72. (172 с.)
9. Перша відозва Центральної Ради від 9 березня 1917 р. Нова рада. 25 березня 1917 року.
10. Крип'якевич І. Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 358.
11. Руккас А. Українське військо доби визвольних змагань 1917–1921 рр. *Поле битви – Україна. Від «володарів степів» до «кіборгів»*. Воєнна історія України від давнини до сьогодення / упоряд. К. Галушко. Харків: КСД, 2016. С. 264. (С. 264–289; 352 с.)
12. Лист військового сотника самостійного війська України В. Павленка до І. Л. Шрага про організацію у Чернігові сотні (27 березня 1917 р.), доступно 23 липня 2023 року. URL : [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917%20\(03\)%2027.lyst%201.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917%20(03)%2027.lyst%201.php)
13. Руккас А. Українське військо доби визвольних змагань 1917–1921 рр. *Поле битви – Україна. Від «володарів степів» до «кіборгів»*. Воєнна історія України від давнини до сьогодення / упоряд. К. Галушко. Харків: КСД, 2016. С. 265.
14. Крип'якевич І. Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 359.
15. Кедровський В. 1917 рік. *Свобода. Український дневник*. 21 марта 1928. С. 3.

16. Нова Рада. 20 квітня 1917.
17. Вісти з Української Центральної Ради у Києві. №5. Май 1917.
18. №157 [Комісари Центральної ради при українізованих дивізіях, 19 жовтня 1917]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* / упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник). Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Київ: Наукова думка, 1996. С. 351.
19. Вісти з Української Центральної Ради у Києві. № 5. Май, 1917.
20. Крип'якевич І. Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 361.
21. Вісти з Української Центральної Ради у Києві. № 7. Травень (май), 1917.
22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф. 1115, оп. 1, спр. 45 (Листування з Українською національною радою у Петрограді з питань призначення начальника Київської військової округи, самостійності України тощо, 14.04.1917 – 31.05.1917), арк. 8. (31 арк.)
23. Феденко П. Історія революції (1917–1921). І Центральна Рада. Б.м.в. С. 6.
24. Вісти з Української Центральної Ради у Києві. № 7. Травень (май), 1917.
25. Вісти з Української Центральної Ради у Києві. № 7. Травень (май), 1917.
26. Кісілюк Е. Кримінальне законодавство в період Українського державотворення (1917–1921 рр.) : автореф. ... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право. Національна академія внутрішніх справ Київ, 2003. С. 12. (27 с.).
27. Чуваков О. Кримінальне право в Україні: автореф. ... канд. юрид. наук. Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 2003. С. 8.
28. Вісти з Української Центральної Ради у Києві. № 7. Травень (май), 1917.
29. Феденко П. Історія революції (1917–1921). І Центральна Рада. Б.м.в. С. 9.
30. Кедровський В. 1917 рік. Спогади члена Українського Військового Генерального Комітету і товариша секретаря військових справ у часі Української Центральної Ради. Вінніпег: Видавнича спілка «Тризуб», 1967. С. 109. (526 с.)
31. Крип'якевич І. Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 364.
32. Вісти з Української Центральної ради. 1917. № 9 (травень).
33. Вісти з Української Центральної ради. 1917. № 9 (травень).
34. Нова рада. 8 червня 1917.
35. Кедровський В. 1917 рік. *Спогади члена Українського Військового Генерального Комітету і товариша секретаря військових справ у часі Української Центральної Ради.* Вінніпег: Видавнича спілка «Тризуб», 1967. С. 156.
36. №51 [Документ, 22 червня 1917 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* / упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник). Інститут історії України. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Київ: Наукова думка, 1996. С. 111. (590 с.)
37. №51 [Документ, 22 червня 1917 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* С. 111.
38. №51 [Документ, 22 червня 1917 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* С. 113.
39. №51 [Документ, 22 червня 1917 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* С. 114.
40. №51 №51 [Документ, 22 червня 1917 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* С. 115.

41. Вісти з Української Центральної Ради у Києві. № 5. Май, 1917.
42. Вісти з Української Центральної Ради у Києві. № 5. Май, 1917.
43. Крип'якевич І. Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 365.
44. Крип'якевич І. Історія українського війська. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 367.
45. ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 29 (Витяги з протоколів засідань, законопроекти та закони, прийняті УЦР про утворення Українського народного війська, підвищення акцизу на тютюн і виробу з нього, порядок державних видатків у 1918 р., 03.01.1918–02.03.1918), арк. 23. Доступно <https://e-resource.tsdavo.gov.ua/file-viewer/1259#file-3574>
46. №187 [Третій Універсал Української Центральної Ради, 7 листопада 1917]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* С. 398–400.
47. №187 [Третій Універсал Української Центральної Ради, 7 листопада 1917]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* С. 400.
48. №187 [Третій Універсал Української Центральної Ради, 7 листопада 1917]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.* С. 400.
49. Кісілюк Е. Кримінальне законодавство в період Українського державотворення (1917–1921 рр.): автореф. ... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та криминологія, кримінально-виконавче право. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2003. С. 14.
50. Див. детальніше: ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 38 (Накази по Військовому секретарству УНР, 08.11.1917 – 22.11.1917), арк. 5. (6 арк.)
51. Штаб Київського військового округу, м. Київ. *Державний архів Київської області: Документи Української революційної доби 1917–1921 рр.* С. 72.
52. Наказ генерального секретаря військових справ УНР С. Петлюри (25 листопада 1917 р.), доступно 24 липня 2023 року. URL : [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917%20\(11\)%2025.-nakaz%202.pdf](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917%20(11)%2025.-nakaz%202.pdf)
53. Уряди України 1917–1920. *Альманах Українського Братського Союзу. У 60-річчя Української Національної Революції.* Скрантон, 1979. С. 16. (С. 11–19)
54. ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 62 (Стаття про боротьбу проти більшовицької пропаганди (автор невідомий), 1917 р.), арк. 2–3. (10 арк.)
55. №238 [Відозва Генерального секретаріату до воїнів-українців Південно-Західного та Румунського фронтів і тилу, 4 грудня 1917 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р...* С. 501.
56. Гайдамацький кінний полк ім. К. Гордієнка. *Енциклопедія українознавства.* Том 1. Перевидання в Україні. Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1993. С. 336. (С. 336)
57. ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 62, арк. 5.
58. №26–27 [Протоколи засідань Генерального секретаріату, 26–27 грудня 1917 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1918 р.* С. 69.
59. ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 29 (Витяги з протоколів засідань, законопроекти та закони, прийняті УЦР про утворення Українського народного війська, підвищення акцизу на тютюн і виробу з нього, порядок державних видатків у 1918 р., 03.01.1918–02.03.1918), арк. 1. (170 арк.)
60. №38 [Документ, 3 січня 1918 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1918 р.* С. 88–89.
61. №38 [Документ, 3 січня 1918 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1918 р.* С. 89.

62. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1942. С. 30.
63. ЦДАВО, ф. 1115, оп. 1, спр. 29, арк. 1–2.
64. №39 [Закон про створення народного війська, ухвалений Малою радою, 3 січня 1918 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали: У 2 т. Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1918 р.* С. 88–89.
65. Вістник Ради народних міністрів Української Народньої Республіки. 13 січня 1918.
66. Вістник Ради народних міністрів Української Народньої Республіки. 13 січня 1918.
67. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Прага: Українське видавництво «Пробоем», 1942. С. 37.
68. Шаповал М. Військо і революція (соціологічний нарис). Прага-Львів: Видавництво «Вільна спілка», 1923. С. 16.
69. №112 [Документ, 15 березня 1918 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1918 р.* С. 207.
70. №170 [Конституція Української Народної Республіки, 29 квітня 1918 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1918 р.* С. 331.
71. №170 [Конституція Української Народної Республіки, 29 квітня 1918 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1918 р.* С. 333.
72. №170 [Конституція Української Народної Республіки, 29 квітня 1918 р.]. *Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1918 р.* С. 3331.

References

1. Mazepa, I. (1942). *Ukraine v ohni j buri revoliutsii 1917–1921*. Ukrain's'ke vydavnytstvo «Proboiem». 7.
2. Yefimenko, H. (2016). *Skhidnyj kordon. Narodzhennia krainy. Vid kraiu do derzhavy. Nazva, symvolika, terytorii i kordony Ukrainy*. Uporiad. K. Halushko. Kharkiv: KSD, 206.
3. Kravchuk, M. (2023). *Rozbudova Ukrain's'koi derzhavy ta ii zbrojnykh syl u 1917–1920 rokakh: istoriko-pravovyj aspekt*. *Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal*. Retrieved from http://lsej.org.ua/6_2016/5.pdf
4. Kryp'iakevych, I. (1953). *Istoriia ukrains'koho vijs'ka*. Druhe dopovnene vydannia. Vinnipeh. Vydavets' Ivan Tyktor, 358.
5. Omelianovych-Pavlenko, M. (1931). *Evoliutsiia v formuvanni vijs'kovoi elity*. Ukrain's'ke voienno-naukove tovarystvo, 12.
6. Fedenko, P. (1998). *Istoriia revoliutsii (1917–1921)*. I Tsentral'na Rada. B.m.v. 6.
7. Kryp'iakevych, I. (1953). *Istoriia ukrains'koho vijs'ka*. Druhe dopovnene vydannia. Vinnipeh: Vydavets' Ivan Tyktor, 358.
8. Shtab Kyivs'koho vijs'kovoho okruhu, m. Kyiv. (2021). *Derzhavnyj arkhiv Kyivs'koi oblasti: Dokumenty Ukrain's'koi revoliutsijnoi doby 1917–1921 rr. u Derzhavnomu arkhivi Kyivs'koi oblasti: tematychnyj putivnyk po fondakh*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K.
9. Persha vidozva Tsentral'noi Rady vid 9 bereznia 1917 r. *Nova rada*. 25 bereznia 1917 roku.
10. Kryp'iakevych, I. (1953). *Istoriia ukrains'koho vijs'ka*. Druhe dopovnene vydannia. Vinnipeh: Vydavets' Ivan Tyktor, 358.
11. Rukkas, A. (2016). *Ukrains'ke vijs'ko doby vyzvol'nykh zmahan' 1917–1921 rr. Pole bytvy – Ukraina. Vid «volodariv stepiv» do «kiborhiv»*. *Voienna istoriia Ukrainy vid davnyiny do s'ohodennia*. Uporiad. K. Halushko. Kharkiv: KSD, 264.

12. Lyst vijs'kovoho sotnyka samostijnoho vijs'ka Ukrainy V. Pavlenka do I. L. Shraha pro orhanizatsiiu u Chernihovi sotni (27 bereznia 1917 r.), dostupno 23 lypnia 2023 roku. Retrieved from [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917%20\(03\)%2027.lyst%201.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917%20(03)%2027.lyst%201.php)
13. Rukkas A. (2016). Ukrains'ke vijs'ko doby vyzvol'nykh zmahan' 1917–1921 rr. Pole bytvy – Ukraina. Vid «volodariv stepiv» do «kiborhiv». *Voienna istoriia Ukrainy vid davnyiny do s'ohodennia*. Uporiad. K. Halushko. Kharkiv: KSD, 265.
14. Kryp'iakevych, I. (1953). *Istoriia ukrains'koho vijs'ka*. Druhe dopovnene vydannia. Vinnipeh: Vydavets' Ivan Tyktor, 359.
15. Kedrovs'kyj, V. (1928). 1917 rik. Svoboda. Ukrains'kyj schodennyk, 3.
16. Nova Rada. 20 kvitnia 1917.
17. Visty z Ukrains'koi Tsentral'noi Rady u Kyievi. 5. Maj 1917.
18. №157. (1996). [Komisary Tsentral'noi rady pry ukrainizovanykh dyviziiakh, 19 zhovtnia 1917]. *Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy*. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r. Uporiadn.: V. F. Verstiuk (kerivnyk). Instytut istorii Ukrainy. *Tsentral'nyj derzhavnyj arkhiv vyschykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka, 351.
19. Visty z Ukrains'koi Tsentral'noi Rady u Kyievi. 5. Maj 1917.
20. Kryp'iakevych, I. (1953). *Istoriia ukrains'koho vijs'ka*. Druhe dopovnene vydannia. Vinnipeh: Vydavets' Ivan Tyktor, 361.
21. Visty z Ukrains'koi Tsentral'noi Rady u Kyievi. 7. Traven' 1917.
22. *Tsentral'nyj derzhavnyj arkhiv vyschykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO)*, f. 1115, op. 1, spr. 45 (Lystuvannia z Ukrains'koiu natsional'noiu radoiu u Petrohradi z pytan' pryznachennia nachal'nyka Kyivs'koi vijs'kovoi okruhy, samostijnosti Ukrainy toscho, 14.04.1917 – 31.05.1917), ark. 8. (31 ark.)
23. Fedenko, P. (1998). *Istoriia revoliutsii (1917–1921)*. I Tsentral'na Rada. B.m.v. 6.
24. Visty z Ukrains'koi Tsentral'noi Rady u Kyievi. 7. Traven' (maj) 1917.
25. Visty z Ukrains'koi Tsentral'noi Rady u Kyievi. 7. Traven' (maj) 1917.
26. Kisiliuk, E. (2003). Kryminal'ne zakonodavstvo v period Ukrains'koho derzhavotvorennia (1917–1921 rr.). Avtoreferat na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata iurydychnykh nauk. Spetsial'nist' 12.00.08 – kryminal'ne pravo ta kryminolohiia, kryminal'no-vykonavche pravo. Natsional'na akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv, 12.
27. Chuvakov, O. (2003). Kryminal'ne pravo v Ukraini. Avtoreferat na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata iurydychnykh nauk. Odes'kyj natsional'nyj universytet im. I. I. Mechnykova. Spetsial'nist': 12.00.08 – kryminal'ne pravo ta kryminolohiia; kryminal'no-vykonavche pravo. Kharkiv, 8.
28. Visty z Ukrains'koi Tsentral'noi Rady u Kyievi. 7. Traven' (maj) 1917.
29. Fedenko, P. (1998). *Istoriia revoliutsii (1917–1921)*. I Tsentral'na Rada. B.m.v. 9.
30. Kedrovs'kyj, V. (1967). 1917 rik. Spohady chlena Ukrains'koho Vijs'kovoho Heneral'noho Komitetu i tovarysha sekretaria vijs'kovykh sprav u chasi Ukrains'koi Tsentral'noi Rady. Vinnipeh: Vydavnycha spilka «Tryzub», 109.
31. Kryp'iakevych, I. (1953). *Istoriia ukrains'koho vijs'ka*. Druhe dopovnene vydannia. Vinnipeh: Vydavets' Ivan Tyktor, 364.
32. Visty z Ukrains'koi Tsentral'noi rady. 1917. 9.
33. Visty z Ukrains'koi Tsentral'noi rady. 1917. 9.
34. Nova rada. 8 chervnia 1917.
35. Kedrovs'kyj, V. (1967). 1917 rik. Spohady chlena Ukrains'koho Vijs'kovoho Heneral'noho Komitetu i tovarysha sekretaria vijs'kovykh sprav u chasi Ukrains'koi Tsentral'noi Rady. Vinnipeh. Vydavnycha spilka «Tryzub», 156.
36. № 51 [Dokument, 22 chervnia 1917 r.]. *Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy*. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r. Uporiadn.: V. F. Verstiuk (kerivnyk). Instytut istorii Ukrainy. *Tsentral'nyj derzhavnyj arkhiv vyschykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka, 1996, 111.

37. № 51 [Dokument, 22 chervnia 1917 r.]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r., 111.
38. № 51 [Dokument, 22 chervnia 1917 r.]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r., 113.
39. № 51 [Dokument, 22 chervnia 1917 r.]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r., 114.
40. № 51 [Dokument, 22 chervnia 1917 r.]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r., 115.
41. Visty z Ukrain's'koi Tsentral'noi Rady u Kyievi. 5. Maj 1917.
42. Visty z Ukrain's'koi Tsentral'noi Rady u Kyievi. 5. Maj 1917.
43. Kryp'iakevych, I. (1953). Istorii ukrains'koho vijs'ka. Druhe dopovnene vydannia. Vinnipeh : Vydavets' Ivan Tyktor, 365.
44. Kryp'iakevych, I. (1953). Istorii ukrains'koho vijs'ka. Druhe dopovnene vydannia. Vinnipeh : Vydavets' Ivan Tyktor, 367.
45. TsDAVO, f. 1115, op. 1, spr. 29 (Vytiahy z protokoliv zasidan', zakonoproieky ta zakony, pryjniati UTsR pro utvorennia Ukrain's'koho narodnogo vijs'ka, pidvyschennia aktsyzu na tiutium i vyroby z n'oho, poriadok derzhavnykh vydatkiv u 1918 r., 03.01.1918–02.03.1918), ark. 23. Dostupno Retrieved from <https://e-resource.tsdavo.gov.ua/file-viewer/1259#file-3574>
46. № 187 [Tretij Universal Ukrain's'koi Tsentral'noi Rady, 7 lystopada 1917]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r., 398–400.
47. № 187 [Tretij Universal Ukrain's'koi Tsentral'noi Rady, 7 lystopada 1917]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r., 400.
48. № 187 [Tretij Universal Ukrain's'koi Tsentral'noi Rady, 7 lystopada 1917]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r., 400.
49. Kisiliuk, E. (2003). Kryminal'ne zakonodavstvo v period Ukrain's'koho derzhavotvorennia (1917–1921 rr.): avtoref. ... kand. iuryd. nauk. Spetsial'nist' 12.00.08 – kryminal'ne pravo ta kryminolohiia, kryminal'no-vykonavche pravo. Kyiv: Natsional'na akademiia vnutrishnikh sprav, 14.
50. TsDAVO, f. 1115, op. 1, spr. 38 (Nakazy po Vijs'kovomu sekretarstvu UNR, 08.11.1917 – 22.11.1917), ark. 5. (6 ark.)
51. Shtab Kyivs'koho vijs'kovoho okruhu, m. Kyiv. Derzhavnyj arkhiv Kyivs'koi oblasti: Dokumenty Ukrain's'koi revoliutsijnoi doby 1917–1921 rr., 72.
52. Nakaz heneral'noho sekretaria vijs'kovykh sprav UNR S. Petliury (25 lystopada 1917 r.), dostupno 24 lypnia 2023 roku. URL : [http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917%20\(11\)%2025.nakaz%202.php](http://hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1917%20(11)%2025.nakaz%202.php)
53. Uriady Ukrainy 1917–1920. (1979). Al'manakh Ukrain's'koho Brats'koho Soiuzu. U 60-richchia Ukrain's'koi Natsional'noi Revoliutsii. Skrenton, 16.
54. TsDAVO, f. 1115, op. 1, spr. 62 (Stattia pro borot'bu proty bil'shovyt's'koi propahandy (avtor nevidomyj), 1917 r.), ark. 2–3. (10 ark.)
55. № 238 [Vidozva Heneral'noho sekretariatu do voyniv-ukraintziv Pivdenno-Zakhidnogo ta Rumuns'koho frontiv i tylu, 4 hrudnia 1917 r.]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 1: 4 bereznia – 9 hrudnia 1917 r., 501.
56. Hajdamats'kyj kinnij polk im. K. Hordiienka. (1993). Entsyklopediia ukraïnoznavstva. Tom 1. Perevydannia v Ukraini. L'viv: Naukove Tovarystvo im. Shevchenka, 336.
57. TsDAVO, f. 1115, op. 1, spr. 62, ark. 5.
58. № 26–27 [Protokoly zasidan' Heneral'noho sekretariatu, 26–27 hrudnia 1917 r.]. Ukrain's'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia – 29 kvitnia 1918 r., 69.
59. TsDAVO, f. 1115, op. 1, spr. 29 (Vytiahy z protokoliv zasidan', zakonoproieky ta zakony, pryjniati UTsR pro utvorennia Ukrain's'koho narodnogo vijs'ka, pidvyschennia aktsyzu na tiutium i vyroby z n'oho, poriadok derzhavnykh vydatkiv u 1918 r., 03.01.1918–02.03.1918), ark. 1. (170 ark.)

60. № 38 [Dokument, 3 sichnia 1918 r.]. Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia – 29 kvitnia 1918 r., 88–89.
61. №38 [Dokument, 3 sichnia 1918 r.]. Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia – 29 kvitnia 1918 r., 89.
62. Mazepa, I. (1942). Ukraina v ohni j buri revoliutsii 1917–1921. Ukrains'ke vydavnytstvo «Proboiem», 30.
63. TsDAVO, f. 1115, op. 1, spr. 29, ark. 1–2.
64. № 39 [Zakon pro stvorennia narodnoho vijs'ka, ukhvalenyj Maloiu radoiu, 3 sichnia 1918 r.]. Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia – 29 kvitnia 1918 r., 88–89.
65. Vistnyk Rady narodnykh ministriv Ukrains'koi Narodn'oi Respubliky. 13 sichnia 1918.
66. Vistnyk Rady narodnykh ministriv Ukrains'koi Narodn'oi Respubliky. 13 sichnia 1918.
67. Mazepa, I. (1942). Ukraina v ohni j buri revoliutsii 1917–1921. Ukrains'ke vydavnytstvo «Proboiem», 37.
68. Shapoval, M. (1923). Vijs'ko i revoliutsiia (sotsiolohichnyj narys). Vydavnytstvo «Vil'na spilka». 16.
69. № 112 [Dokument, 15 bereznia 1918 r.]. *Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy*. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia – 29 kvitnia 1918 r., 207.
70. № 170 [Konstytutsiia Ukrains'koi Narodnoi Respubliky, 29 kvitnia 1918 r.]. Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia – 29 kvitnia 1918 r., 331.
71. № 170 [Konstytutsiia Ukrains'koi Narodnoi Respubliky, 29 kvitnia 1918 r.]. Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia – 29 kvitnia 1918 r., 333.
72. №170 [Konstytutsiia Ukrains'koi Narodnoi Respubliky, 29 kvitnia 1918 r.]. Ukrains'ka Tsentral'na rada: Dokumenty i materialy. U 2 t. T. 2: 10 hrudnia – 29 kvitnia 1918 r., 331.

**SOCIO-POLITICAL PREREQUISITES
FOR THE ORGANIZATION OF THE UKRAINIAN ARMY
DURING THE RESTORATION OF NATIONAL STATEHOOD
AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY**

Pavlo Eder

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: pavlo.eder@gmail.com
ORCID: 0009-0007-8727-4432*

The article analyzes the social and political prerequisites of the organization of the Ukrainian army during the period of restoration of national statehood at the beginning of the 20th century. It is shown that after the events of the First World War and on the verge of the collapse of the Russian Empire, Ukrainians made another attempt to restore national statehood. From the first days of the Ukrainian revolution of 1917–1921, the question of organizing military units composed of Ukrainians arose. Revolutionary processes in Russia in February 1917 became a prerequisite for the need to create Ukrainian military committees as elected national military bodies. The Ukrainian military has developed an interest in national statehood, a sincere desire to defend Ukraine's independence with weapons in hand. The growth of the Ukrainian military movement required the creation of a single command center. Such a center was formed in Kyiv. The leading role in it belonged to the former founder of the Revolutionary Ukrainian Party, lieutenant M. Mikhnovskyi, who was an active initiator and organizer of the Ukrainian military movement.

It is noted that on May 18-25, 1917, the first All-Ukrainian Military Congress was held in Kyiv, which elected the Ukrainian General Military Committee headed by S. Petliura and made a decision to create the Ukrainian National Army. Among other issues discussed during the Military Congress, the issues of war, discipline, desertion, maintaining order in the ranks of the army deserve attention. The congress elected the 18-person Ukrainian General Military Committee from among its members. In June, the second congress was held, which elected the All-Ukrainian Council of Military Deputies in the number of 130 people, who entered the Central Rada in full. At the Ukrainian Central Council, a special Military Board was formed for the Ukrainianization of units of the Ukrainian army.

It is noted that the Second All-Ukrainian Military Congress, at which the Statute of the Ukrainian General Military Committee was approved, was a significant success in the development of the army. Therefore, the committee was to consist of ten departments: 1) campaigning, educational and organizational; 2) inspector's office; 3) mobilization and military communication; 4) offices; 5) commandant's office; 6) consular lawyer; 7) military schools; 8) special services; 9) sanitary and medical; 10) military engineering. In addition, the second All-Ukrainian Military Congress decided that the orders of the UGVK are binding for all Ukrainian military personnel.

It is substantiated that after the announcement of the III Universal of the Central Rada, attention to the military increased, the previously initiated measures to ukrainize military units in the former imperial army became more active. The General Secretariat of Military Affairs issued an order on the further Ukrainianization of the Kyiv Military District, appointed Colonel V. Pavlenko as its commander, and later – Captain Mykola Shynkar. On November 29, 1917, it was decided to create the Ukrainian General Military Staff to coordinate the actions of all Ukrainian units on the territory of Ukraine.

It is emphasized that as a result of the Ukrainian revolution, which began in March 1917, among other things, the task of creating Ukrainianized military units was declared. However, a sufficient legal basis for the creation of the Ukrainian army was not established, and its formation was sporadic and by no means systematic. The establishment of the General Secretariat of Military Affairs (Military Ministry), the approval of draft laws on the formation of branches of the "Free Cossacks" and the People's Army (People's Militia) can be considered an absolute achievement. The war with Bolshevik Russia proved the inadequacy of such steps by the Central Rada. In general, the situation surrounding the development of the Ukrainian army at the initial stage of the revolution, in particular the lack of understanding on the part of the political elites of the importance of forming an effective national army in the shortest possible time, is instructive in today's conditions.

Keywords: army, military bodies, statehood, legal regulation, Ukraine.

*Стаття: надійшла до редакції 09.09.2023
прийнята до друку 21.11.2023*